

TANÁRTOVÁBBKÉPZÉS 2026

**Az Európai Unió
támogatásával**

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő információk és állítások a szerző(k) álláspontját képviselik, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió vagy a Tempus Közalapítvány hivatalos véleményét. Sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó hatóság nem vonható felelősségre miattuk. Ez a projekt az Erasmus+ KA210-SCH program támogatásával valósul meg.

PÁZMÁNY | ITK

BIOLÓGIA

TANÁRTOVÁBBKÉPZÉS

2026

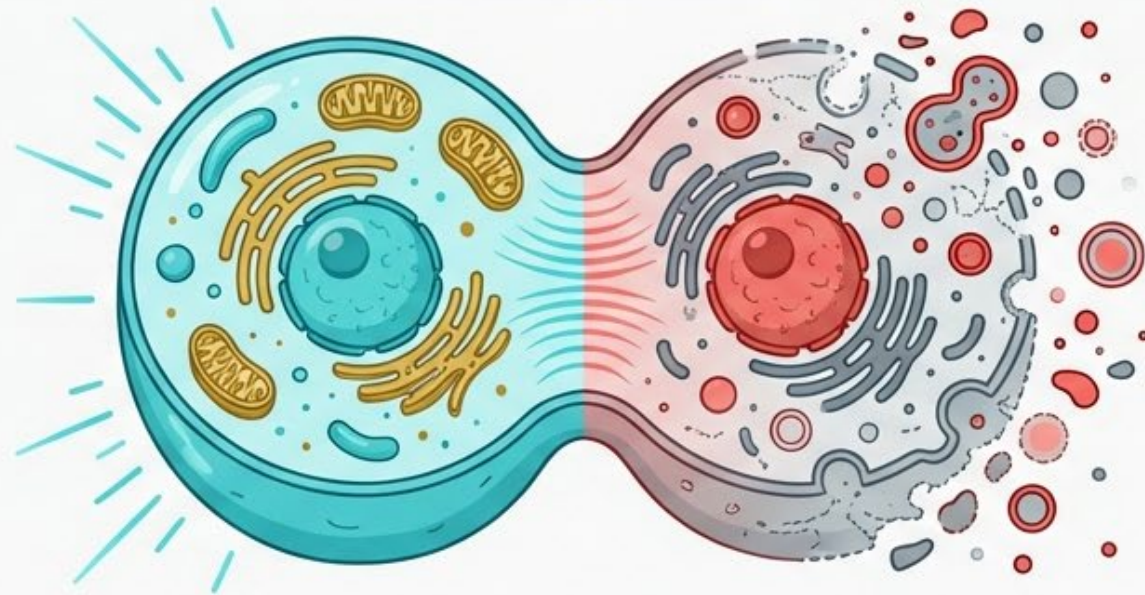
ÖNEMÉSZTŐ FOLYAMATOK

AVAGY NE EMÉSZD MAGAD

2026. 03. 11.

NAGY ÁRPÁD

KÖZÉPISKOLAI TANÁR

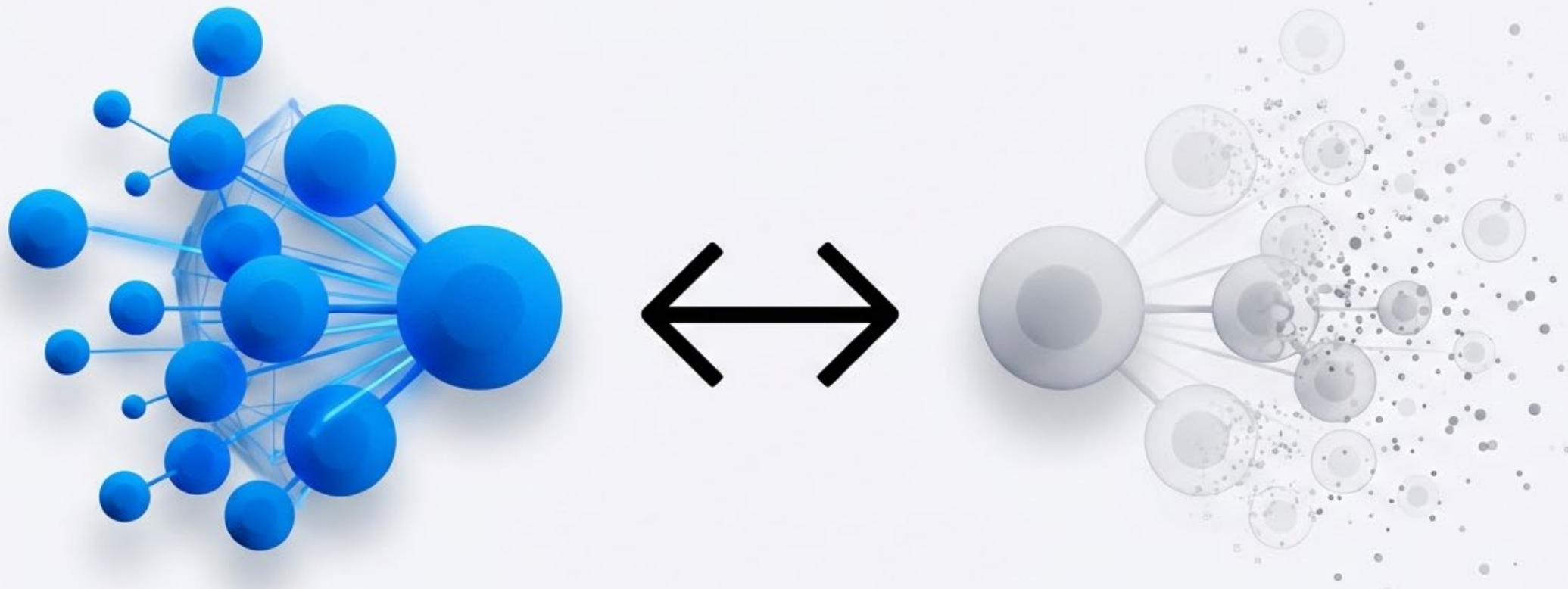

Öneméztő Folyamatok: Élet a Halál Árnyékában

Avagy ne emészd magad: Hogyan tartja fenn az egyensúlyt a sejtpusztulás és megújulás?

A Felfedezés Óriásai

AZ ÉLET EGYENSÚLYA: HOMEOSZTÁZIS

Sejtszám szabályozása: Nem csak növekedés, hanem "tervezett fogyás" is.

Sejtpusztulás (Mérleg másik serpenyője):
A felesleg eltakarítása.

Sejtosztódás (Mérleg egyik serpenyője):
Meiózis, mitózis, amitózis.

G0 fázis:
A nyugalmi állapot.

HÁROM ÚT A VÉGHEZ (VAGY A KEZDETHEZ?)

Nekrózis

Balesetszerű pusztulás.

Apoptózis

Genetikailag szabályozott,
„tisztá” sejthalál.

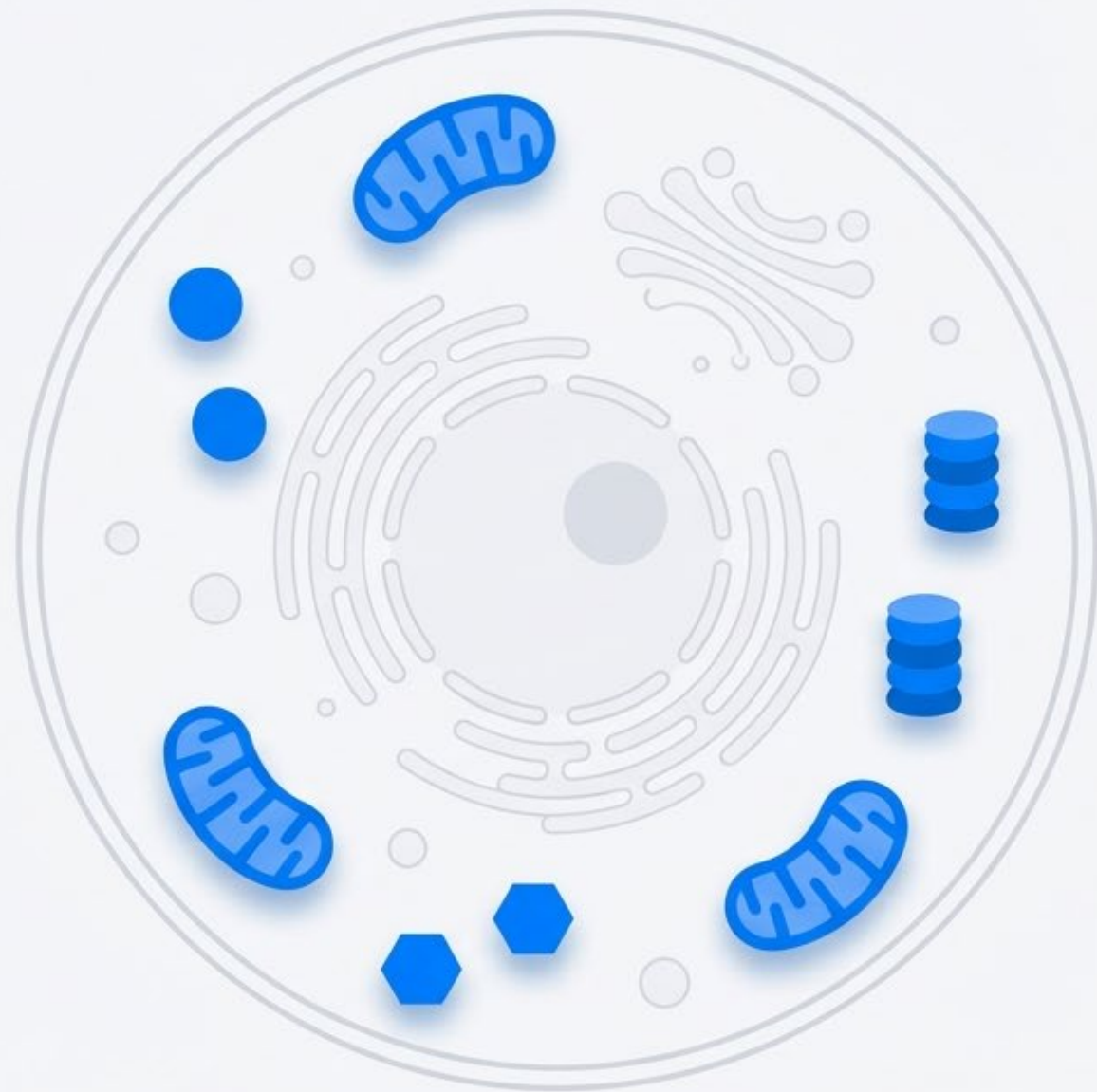

Autofágia/Önemésztés

Túlélési és lebontó
mechanizmus – nem
feltétlenül halál!

A SEJT HULLADÉKKEZELŐ RENDSZERE

- Eukarióta sejt kompartmentalizáció:
A munkaállomások elválasztása.
- A 'Takarítók':
  - Lizoszómák
  - Peroxiszómák
  - Mitokondriumok
  - Proteaszóma-rendszer
- Logisztika: Endoplazmatikus retikulum (membránrendszerek).

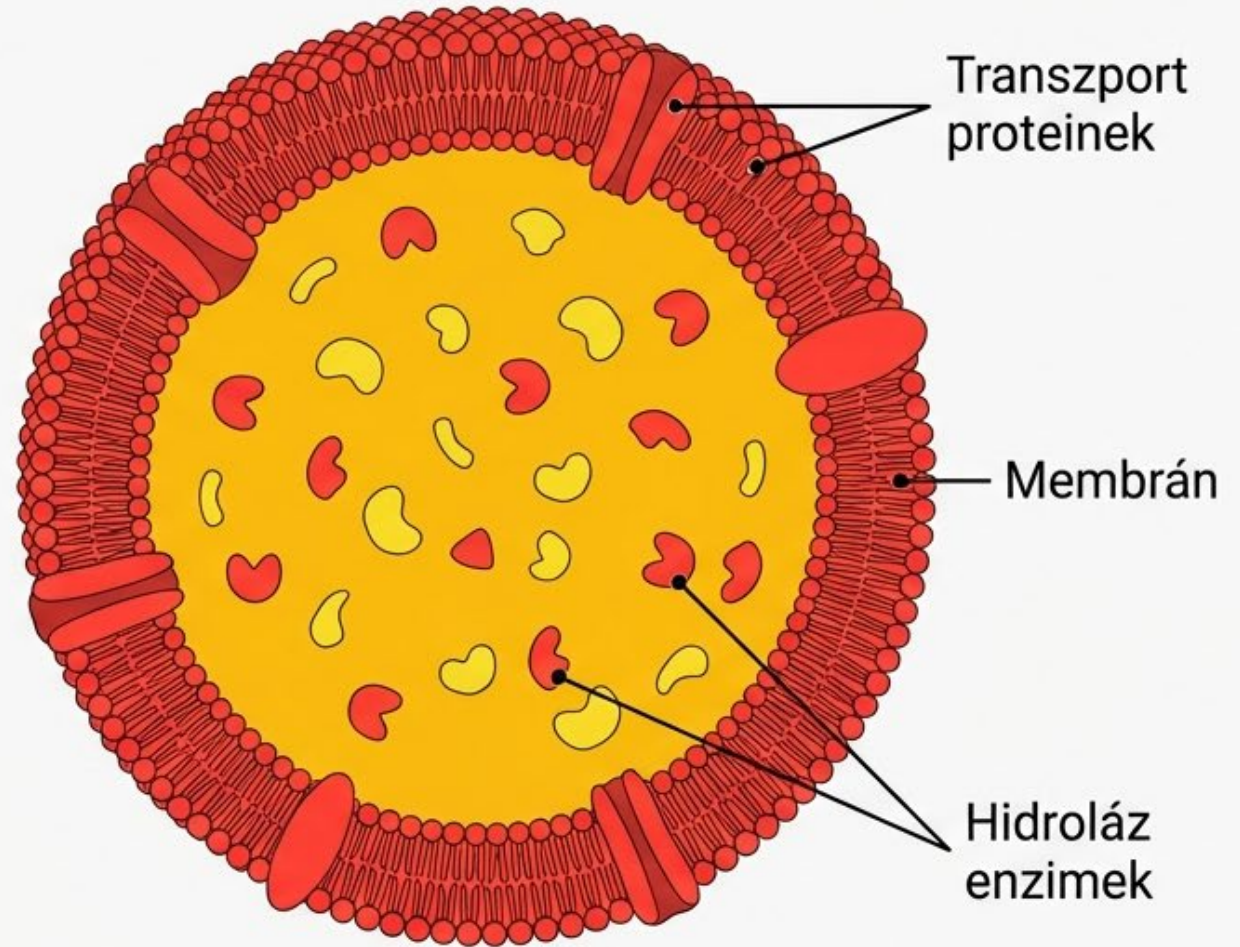

A Hulladékfeldolgozó: Lizoszómák

Specifikációk:

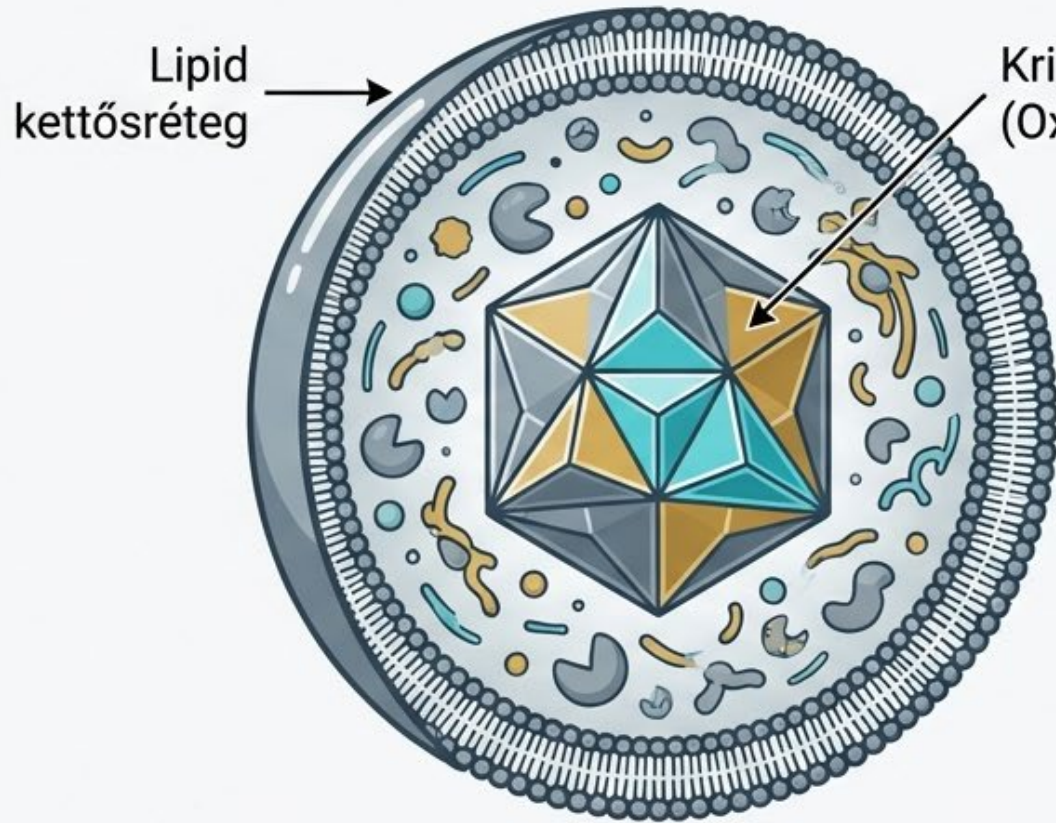
- **pH:** ~4,5 (Savanyú környezet)
- **Funkció:** Autofágia és heterofágia (belső és külső anyagok bontása)

Mechanizmus: A membrán elzárja a savas kémhatást és az emésztőenzimeket a sejt többi részétől (kompartmentalizáció).

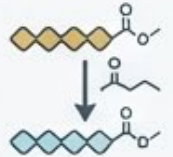

Kontextus: Intracelluláris emésztés | Enzimek és pH | Sejthalál és homeosztázis

A Vegyi Üzem: Peroxiszómák

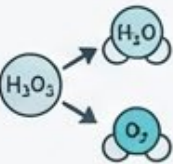
Oxidatív anyagcsere:
Zsírsavak lebontása

Melléktermék: Hidrogénperoxid (H_2O_2) – mérgező

Semlegesítés: Azonnali bontás vízzé és oxigénné

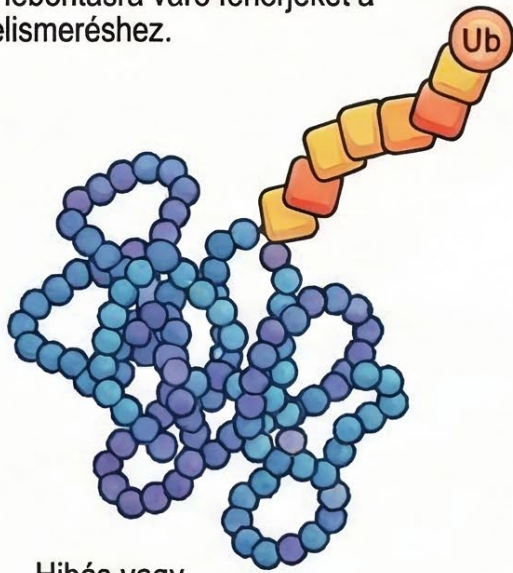
Szerep: Védelem az öregedés és a stressz ellen.

A Proteaszóma: A Sejt Molekuláris Hulladékfeldolgozója

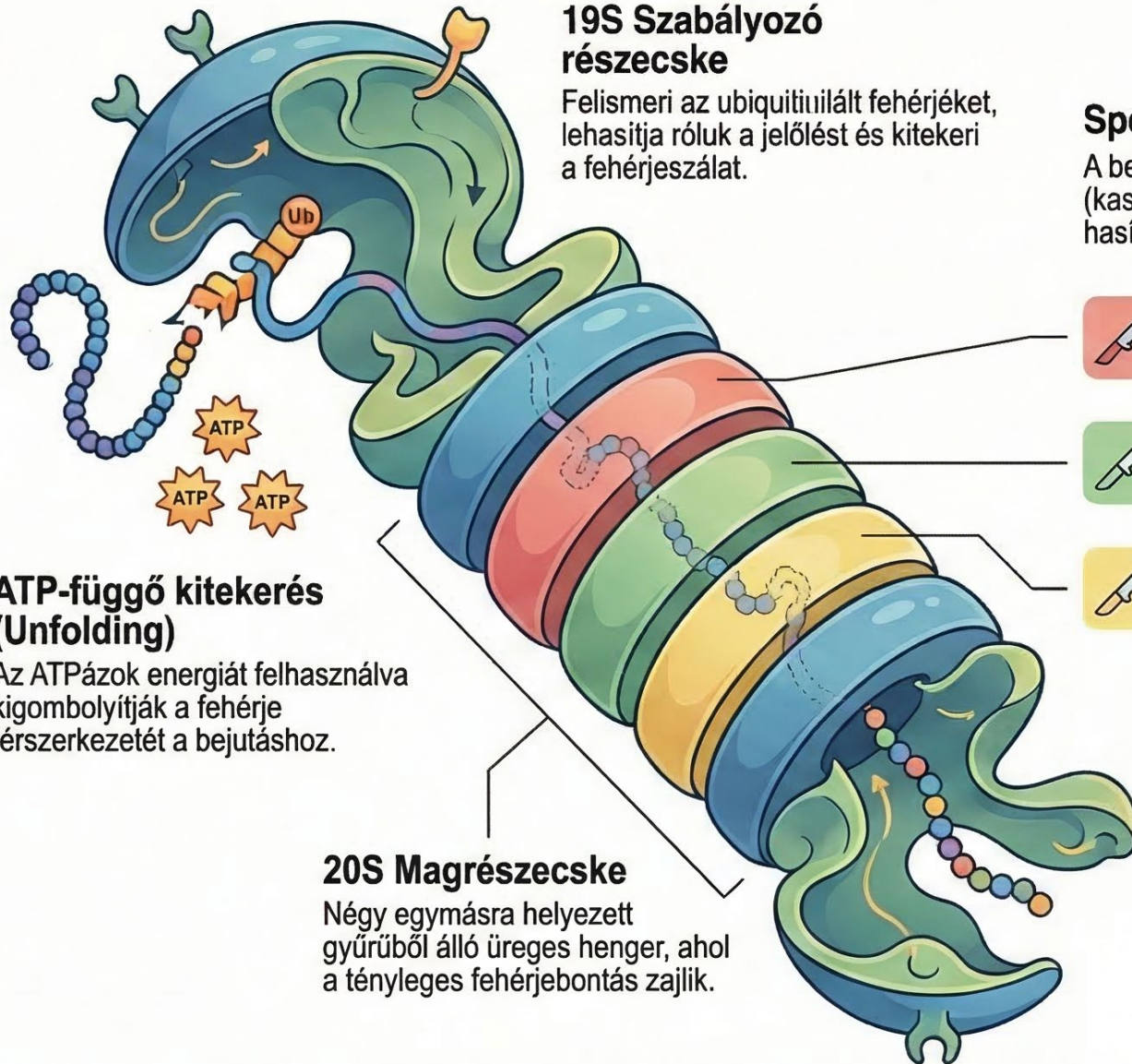
A Lebontás Molekuláris Lépései

K48-poliubiquitin jelölés

A sejt speciális láncsal jelöli meg a lebontásra váró fehérjéket a felismeréshez.

Hibás vagy felesleges fehérje

19S Szabályozó részecske

Felismeri az ubiquitinilált fehérjéket, lehasítja róluk a jelölést és kitekeri a fehérjeszálát.

ATP-függő kitekerés (Unfolding)

Az ATPázok energiát felhasználva kigombolyítják a fehérje térszerkezetét a bejutáshoz.

20S Magrészecske

Négy egymásra helyezett gyűrűből álló üreges henger, ahol a tényleges fehérjebontás zajlik.

Specifikus katalitikus aktivitás

A belső β -alegységek háromféle (kaspáz-, tripszin- és kimotripszin-szerű) hasítási képességgel bírnak.

$\beta 1$ (Kaspáz-szerű)

Hasítási hely: Savas (Asp, Glu)

$\beta 2$ (Tripszin-szerű)

Hasítási hely: Bázikus (Arg, Lys)

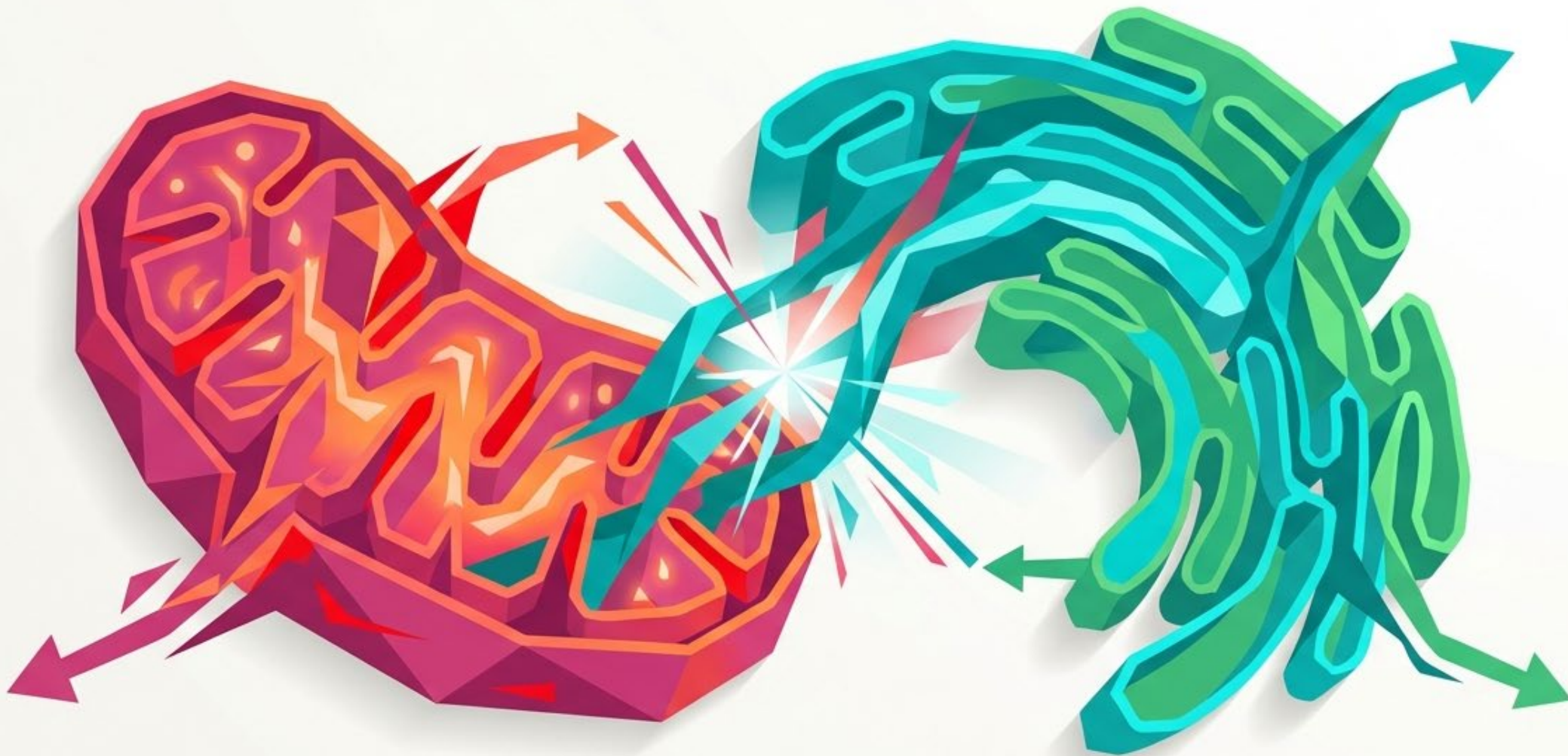

$\beta 5$ (Kimotripszin-szerű)

Hasítási hely: Hidrofób (Tyr, Phe)

Peptid darabolás

A katalitikus kamrában a fehérje átlagosan 7–9 aminosav hosszú darabokra bomlik szét.

ÉLET VAGY HALÁL: A SEJT VÁLASZÚTJÁN

A MITOKONDRIUM ÉS AZ ER INTEGRÁLT STRESSZVÁLASZA

Sejtes Krízismenedzsment

A mitokondrium és az ER jelintegrátorként működnek. Stressz hatására ők hozzák meg a végső döntést a sejt sorsáról:

Veszély

Túlélés:

A stressz sikeres elhárítása.

Autofágia (Adaptáció):

Ön-emésztés a túlélés és a megújulás érdekében.

Apoptózis (Programozott sejthalál):

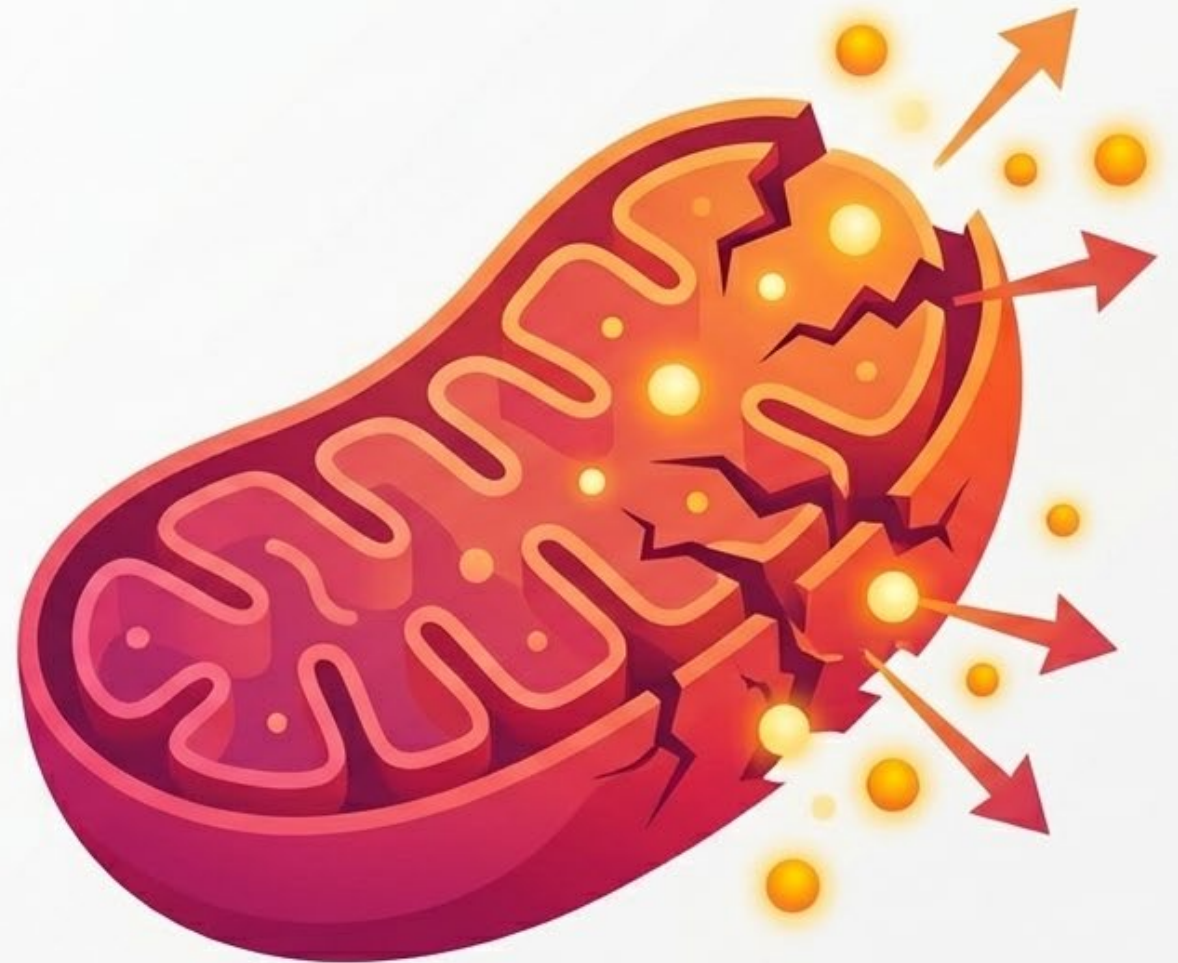
Irreverzibilis károsodás esetén a sejt kontrollált megsemmisítése.

A Mitokondrium Mint Döntőbíró

A mitokondrium az intrinsic apoptózis útvonal központi szabályozója.

A döntési pont: Membrán permeabilizáció

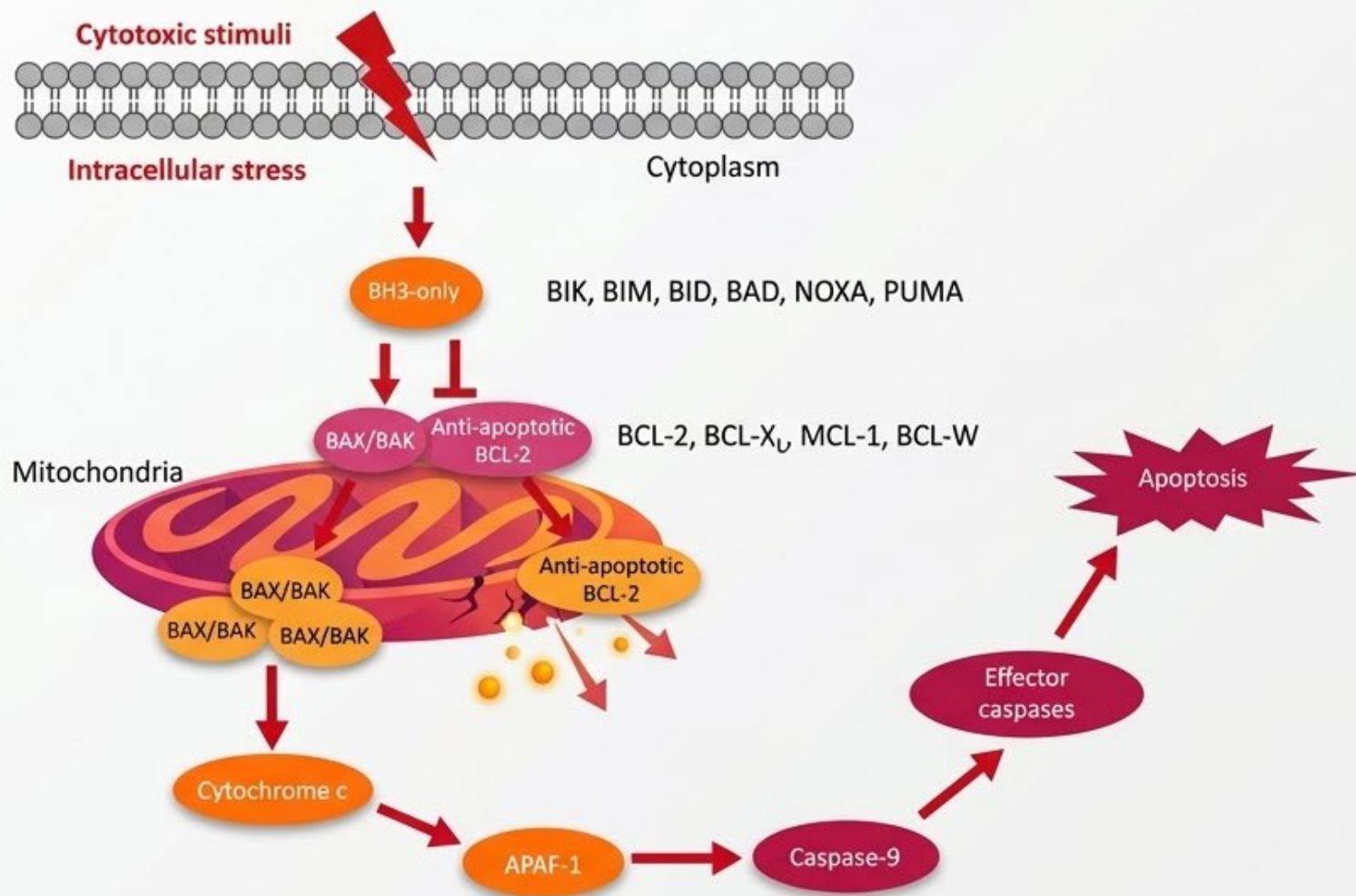
- **Stresszhatások:** DNS károsodás, oxidatív stressz, tápanyaghiány.
- **Aktiváció:** A Bcl-2 család fehérjéi reagálnak.
- **A "vörös kód":** A mitokondriális membrán átteresztővé válik.
- **A kilépő jel:** Citokróm-c szabadul fel az intermembrán térből a citoplazmába.

Az Apoptózis Kaszkád

Amikor a citokróm-c a citoplazmába kerül, elindul a visszavonhatatlan folyamat:

- 1. Kötődés:** A citokróm-c az APAF-1-hez kapcsolódik.
- 2. Komplex:** Létrejön az apoptoszóma.
- 3. Kaszpáz aktiváció:** Kaszpáz-9 → Kaszpáz-3 és Kaszpáz-7.
- 4. Eredmény:** A sejthalál enzimatikus kaszkádja. ✨

Az ER Gyár: Minőségellenőrzés

Az ER a fehérjeszintézis és a Ca^{2+} homeosztázis központja. Ha túl sok hibás fehérje halmozódik fel, fellép az ER stressz.

A Válasz: UPR (Unfolded Protein Response)

Három fő szenzor aktiválódik a károk elhárítására:

PERK: Fehérjeszintézis drasztikus csökkentése.

IRE1: Stresszválasz gének azonnali aktiválása.

ATF6: Chaperonok (dajkafehérjék) fokozott termelése.

Protein Overload

Eredmény: Ha a stressz megszüntethető → a sejt túlél.

Rendszertúlterhelés: ER-Indukált Apoptózis

Mi történik, ha az ER stressz tartós és megoldhatatlan?
Az ER kénytelen a mitokondrium apoptózisát elindítani.

A CHOP transzkripciós faktor akcióba lép:

Gátol: Kikapcsolja a sejt túlélését segítő BCL-2-t.

Aktivál: Proapoptotikus (sejthalált serkentő) géneket indít be.

Végeredmény: A sejt feladja a küzdelmet, elindul a programozott sejthalál.

Az Építőmester: Az ER Szerepe az Autofágiában

Az ER nemcsak döntéshozó, hanem fizikai építőelem is. Az autofagoszóma membránjának egyik fő forrása maga az endoplazmatikus retikulum.

Az Autofágia Iniciációs Komplex:

- ▶ A kulcsfehérjék (ULK1, Beclin-1, VPS34) az ER felszínén szerveződnek egybe.
- ▶ Innen indul útjára a fagofór membrán, amely később bekebelezi a lebontandó sejtalkotókat.

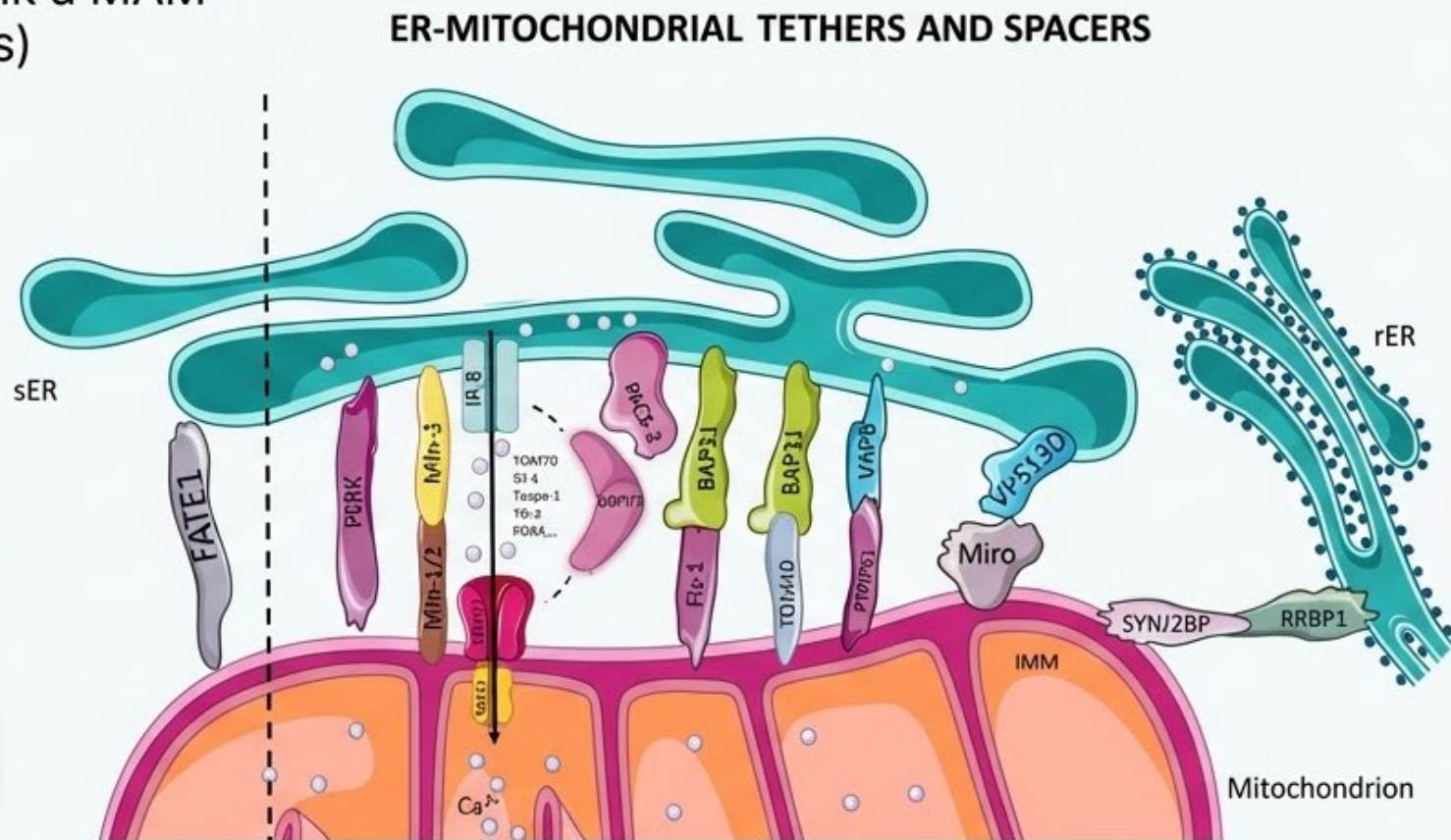

MAM: A Két Óriás Szövetsége

A döntések nem izoláltan születnek. A két organelum szorosan összekapcsolódik a MAM (Mitochondria-associated membranes) régiókban.

Ez a kontaktzóna a sejt legfontosabb kommunikációs központja:

- Ca^{2+} átadás a két rendszer között.
- Kritikus lipidcsere.
- Az autofágia finomhangolása és szabályozása.

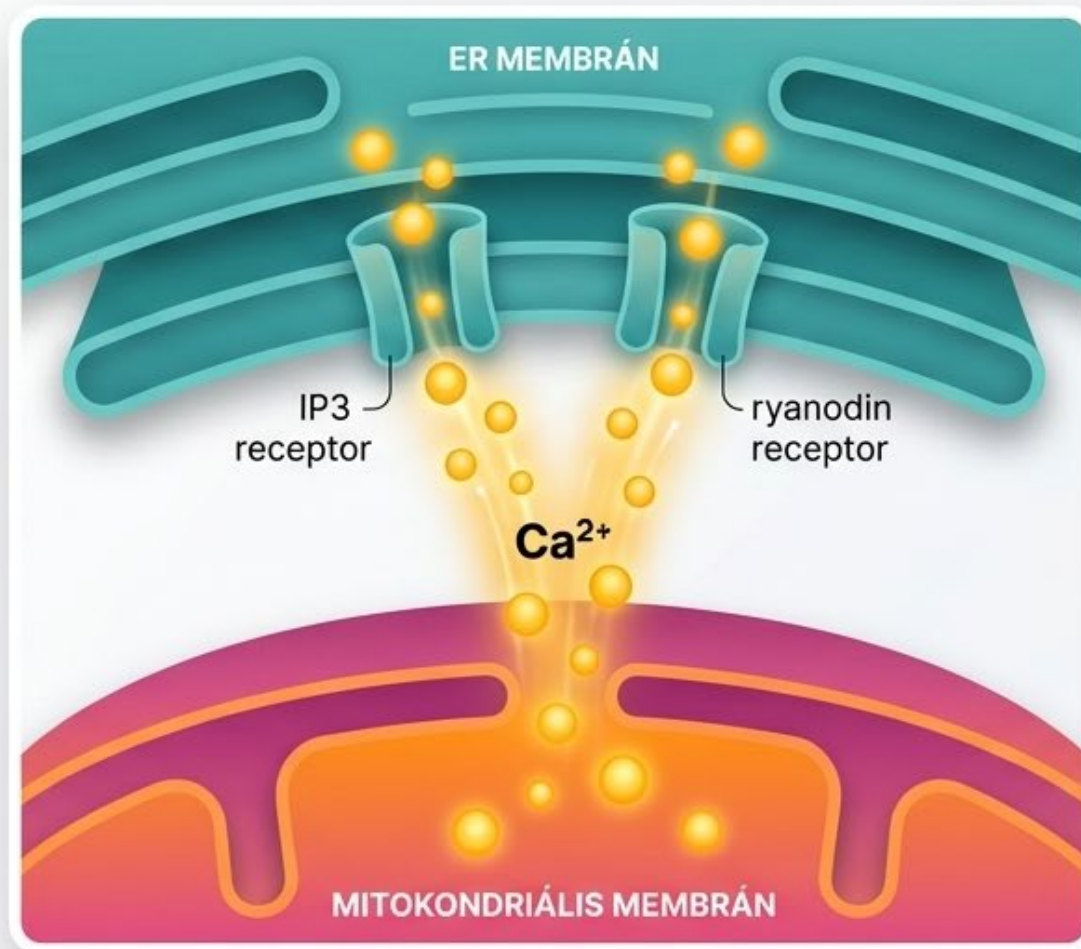
Kalcium: A Döntés Nyelve

A MAM régión keresztül a kalcium működik a két organelum közötti elsődleges hírvivőként.

A folyamat:

Az ER Ca^{2+} -t szabadít fel csatornáin keresztül (IP3 receptor, ryanodin receptor).

A kalcium közvetlenül a mitokondriumba áramlik.

A kalcium kettős szerepe:

Kisebb/kontrollált beáramlás: Fokozott metabolizmus, energiatermelés.

Masszív túlterhelés: Apoptózis azonnali beindítása.

A Mérleg Nyelve: A Végző Döntés

A mitokondrium és az ER integrált stresszérezelő rendszerként működik. A sejt sorsát a bejövő stressz mértéke határozza meg.

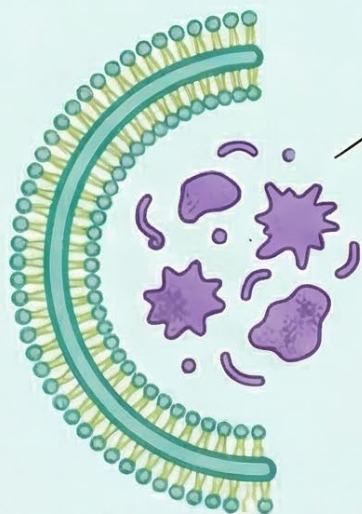
Rendszerszintű Összefoglaló

Organelum	Fő szerep a sejthalálban	Fő szerep az autofágiában
Mitokondrium	Az apoptózis központi szabályozója, Citokróm-c felszabadítás, ROS jelátvitel	Mitofágia célpontja (PINK1-Parkin)
ER	Fehérje stressz érzékelése (UPR, CHOP), Ca ²⁺ jelátvitel indítása	Az autofagoszóma membránjának fizikai forrása (ULK1, Beclin-1)
MAM (Közös)	Masszív Ca ²⁺ transzfer (Apoptózis trigger)	Autofágia iniciáció komplex szabályozása

SEJTBIOLÓGIAI LEBONTÓ MECHANIZMUSOK: FAGOFÓR ÉS KRINOFÁGIA

A sejt saját anyagainak lebontása (autofágia) alapvető a homeosztázis fenntartásához. Ez a folyamat különböző struktúrákon keresztül valósul meg: a fagofór a makroautofágia kezdő, nyitott állomása, míg a krinofágia a felesleges szekréciós termékek célzott eltávolítását végzi.

FAGOFÓR (Az izoláló membrán)

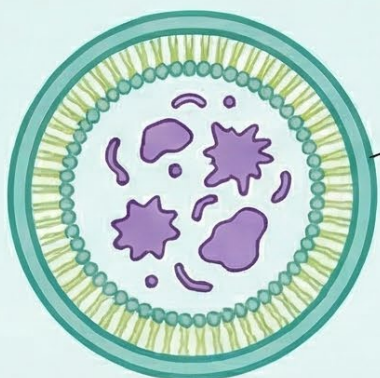

Félhold alakú kettős membrán

A makroautofágia kezdeti, nyitott struktúrája, amely csésze alakban veszi körül a lebontandó anyagot.

Szinte tisztán foszfolipid összetétel

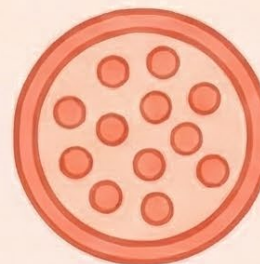
Membránja integrána fehérjéktől mentes, és gyakran az endoplazmás retikulum (RER) közelében keletkezik.

Autofagoszómává záródik

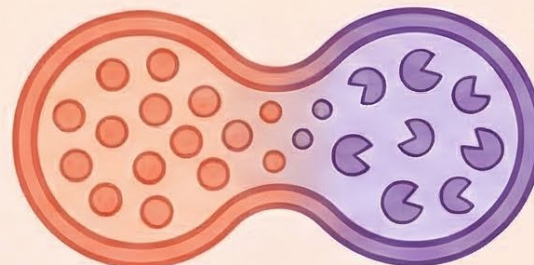
A szélek összeolvadásával gömbbé záródik, véglegesen bezárva a citoplazmarészletet a lebontáshoz.

KRINOFÁGIA (Szekréciós termékek lebontása)

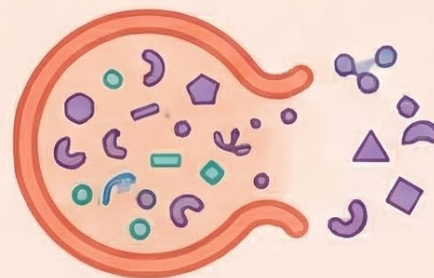
Felesleges váladékok eltávolítása

Olyan speciális önemésztő folyamat, amely a sejt saját szekréciós termékeinek (pl. hormonok) lebontására szolgál.

Direkt fúzió a lizoszómával

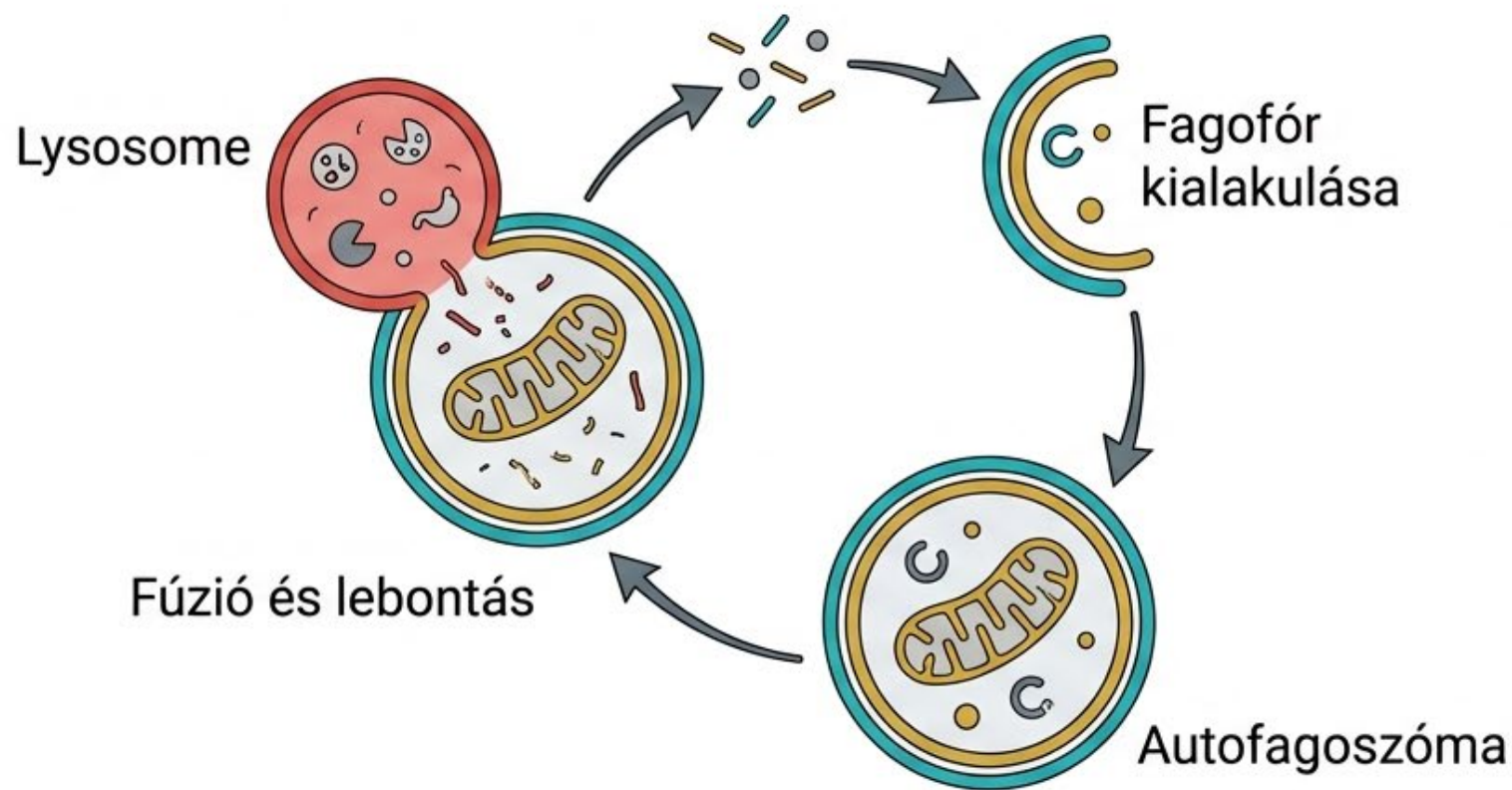
A lebontás egy lizoszóma és egy szekréciós vakuóla vagy vezikula közvetlen egyesülésével jön létre.

Alkatrészek újrahasznosítása

Segít a túlzott mennyiségben termelt granulumok lebontásában és az alapanyagok körforgásba állításában.

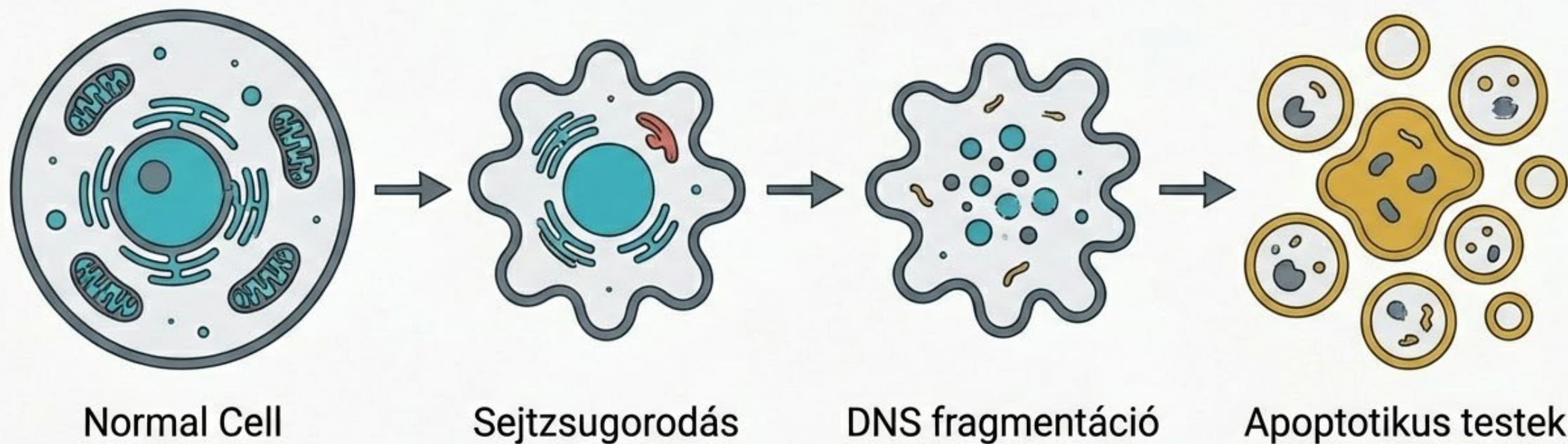
»Túlélési és lebontó mechanizmus« – Nem azonos a sejthalállal!

Krinofágia: Endokrin sejtekben a felesleges szekréciós granulumok lebontása (funkcionális szabályozás).

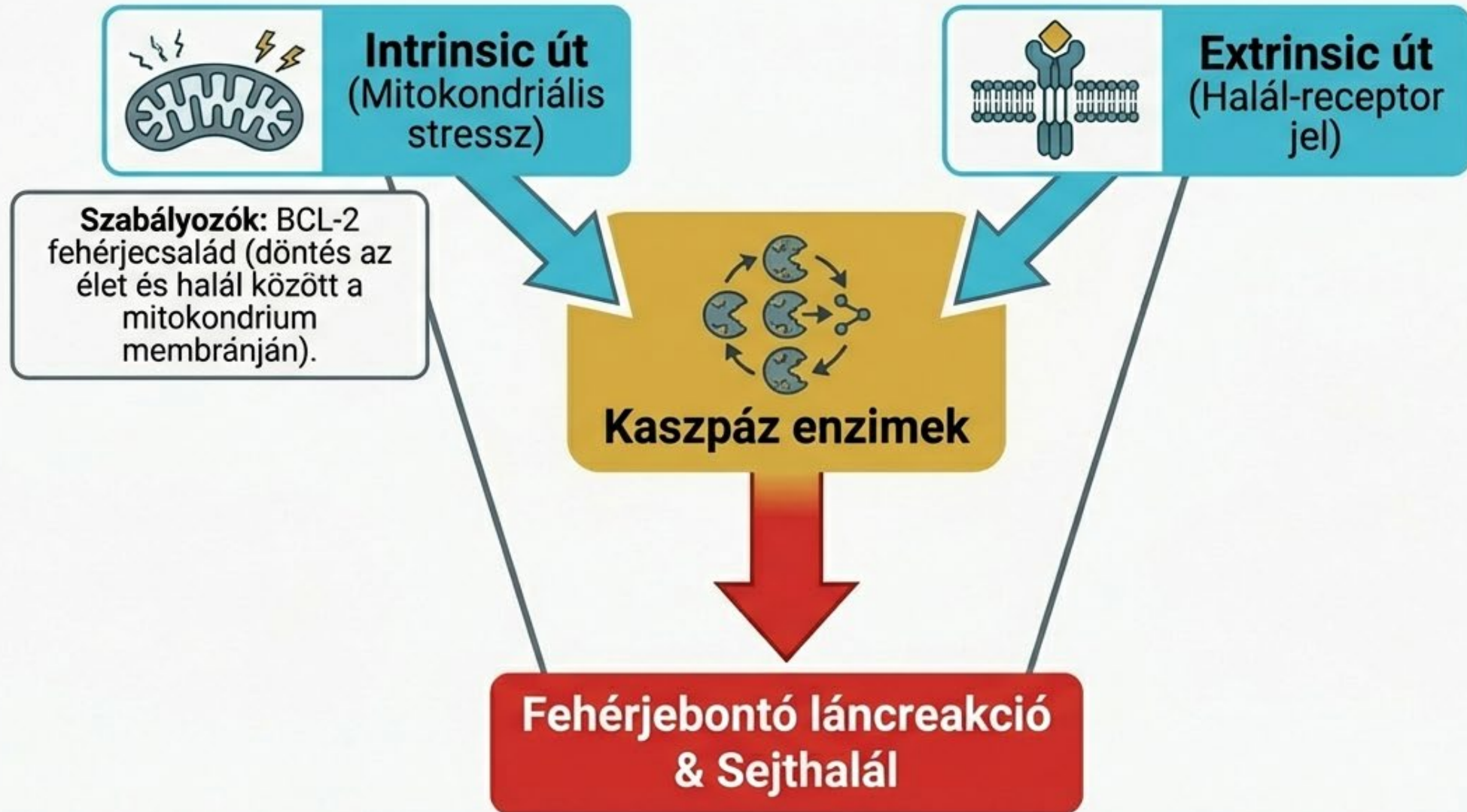
Apoptózis: A Programozott Áldozat

Definíció: Genetikailag szabályozott sejthalál.

Eredmény: Gyulladásmentes eltakarítás (a szomszédos sejtek vagy fagociták megeszik a maradékot).

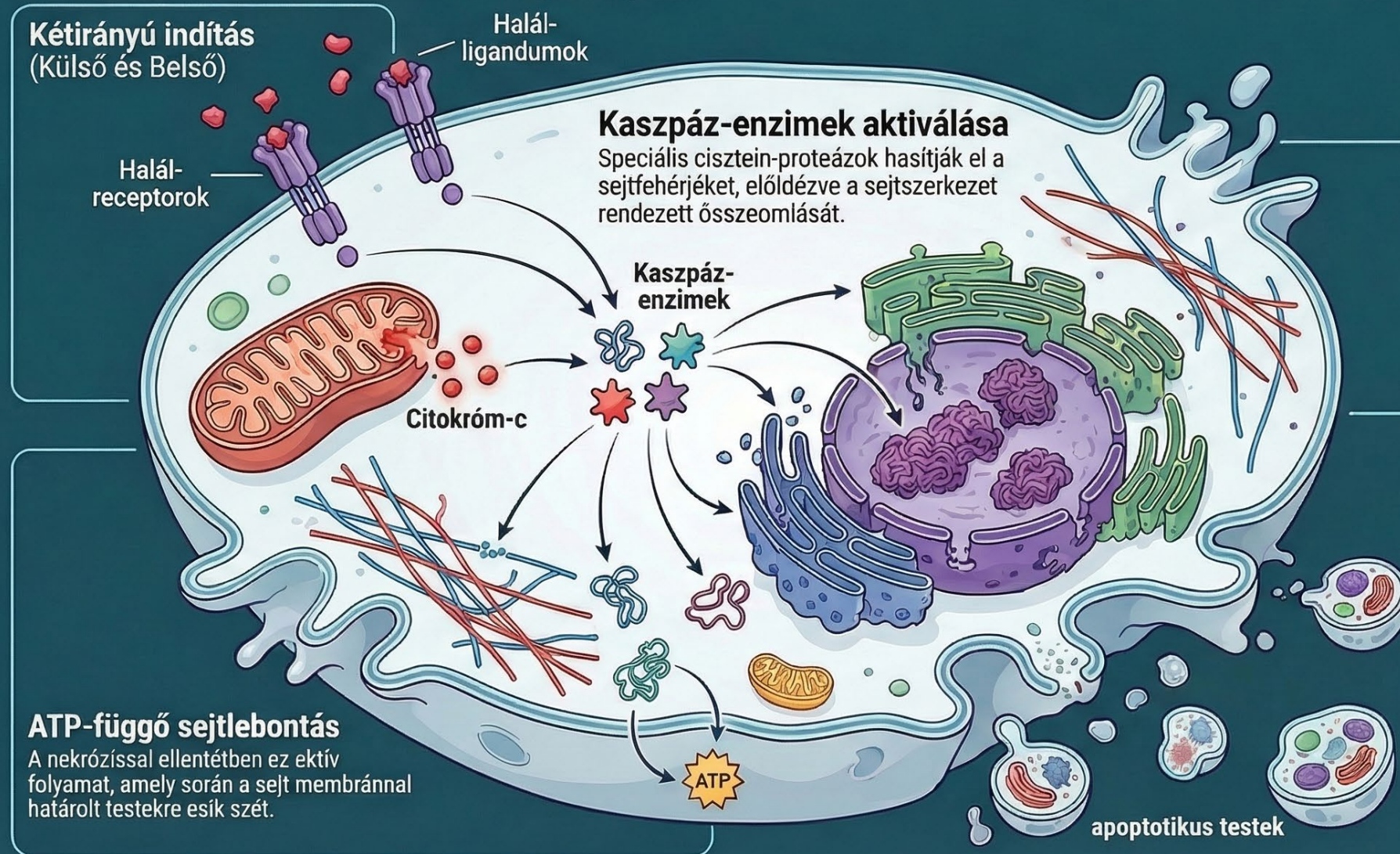
A Molekuláris Kivégzés: Kaszpáz Kaszkád

Az Apoptózis: A Sejt-öngyilkosság Precíz Gépezete

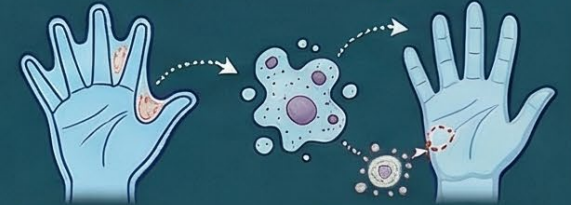
Az apoptózis egy genetikailag kódolt, energiaigényes öngyilkossági program, amely gyulladásmintesen távolítja el a felesleges vagy káros sejteket. A folyamat szigorú molekuláris kontroll alatt áll, biztosítva a szervezet fejlődését és daganatmentes működését.

Molekuláris Mechanizmus és Végrehajtás

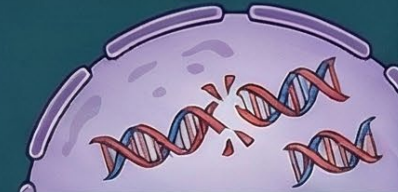
Biológiai Jelentőség és Védelem

Morfogenezis és fejlődés

Nélkülözhetetlen a magzati fejlődés során, például az ujjak közötti szövetek precíz eltávolításához.

p53-vezérelt minőségellenőrzés

A p53 fehérje apoptózisra kényszeríti a sérült DNS-ű sejteket, megakadályozva a rák kialakulását.

Szöveti homeosztázis

Sejtosztódás

Dinamikus egyensúly

Sejthalál

Dinamikus egyensúlyt tart fent a sejtosztódás és a halál között a szervezet stabilitásáért.

Kétféle Halál: Apoptózis vs. Nekrózis

Nekrózis (Baleset)

- Passzív, energia nem kell
- Duzzadás és szétesés
- Sejtanyag kiáramlása
- Erős gyulladás (Veszélyes!)

Apoptózis (Program)

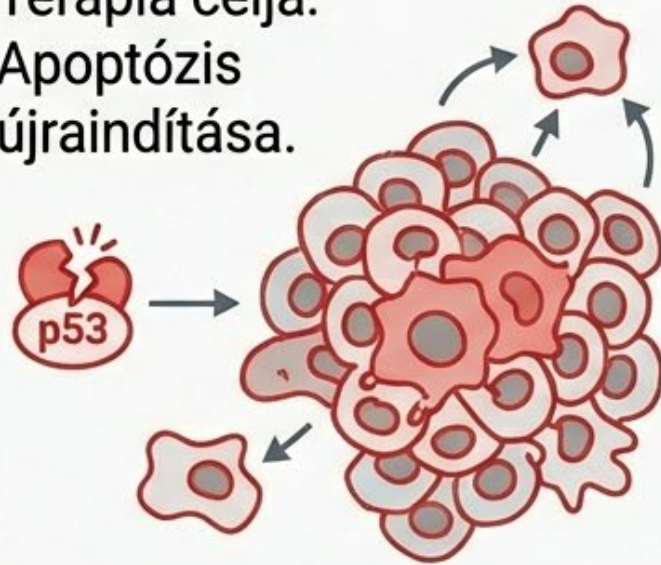
- Aktív, energiaigényes
- Zsugorodás és feldarabolódás
- Sejtanyag csomagolva marad
- Nincs gyulladás (Tiszta munka)

Orvosi Jelentőség: Amikor a Rendszer Hibázik

Rák (Cancer)

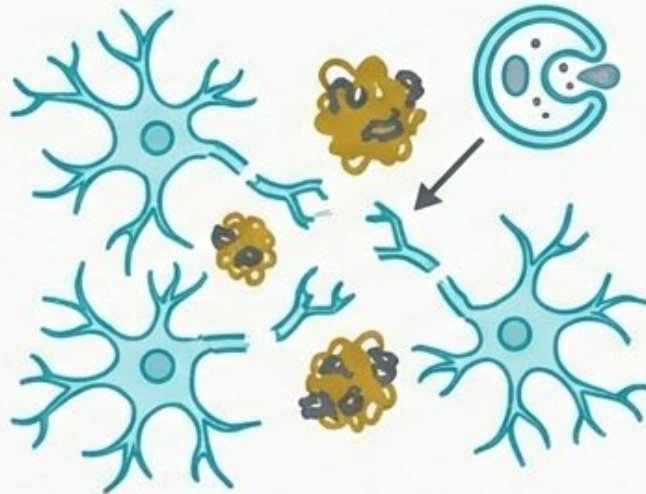
Túl kevés halál. A sejtek halhatatlanná válnak (p53 hiba).

Terápia célja:
Apoptózis
újraindítása.

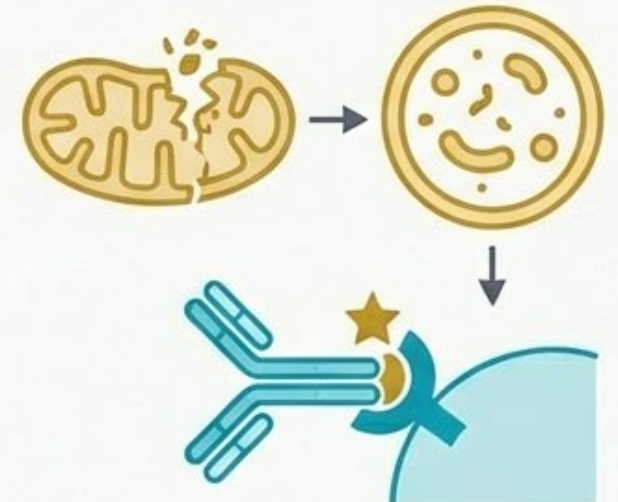
Neurodegeneráció

Túl sok halál VAGY az autofágia hiánya. Fehérjeszemét felhalmozódása (Alzheimer/Parkinson).

Új Irányok

Mitofágia (sérült mitokondriumok bontása) és Immunterápia.

Összegzés: A Pusztulás az Élet Része

Önemésztés $\neq$ Sejthalál.

Az autofágia gyakran a túlélést szolgálja.

Dinamikus Egyensúly.

Sejtpusztulás és megújulás (bélhám, bőr, immunrendszer napi cseréje).

Szabályozás.

Kontrollált folyamatok nélkül nincs homeosztázis.

Érettségi Fogalomtár

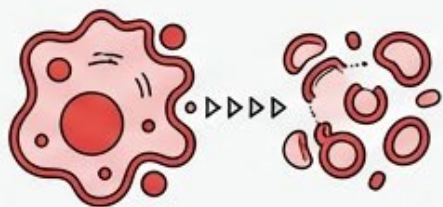
Mutáció

A genetikai információ megváltozása (spontán vagy mutagén hatásra).

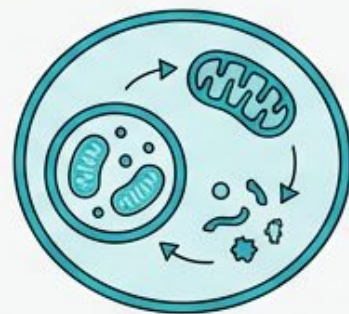
Karcinogén

Rákkeltő anyag vagy hatás.

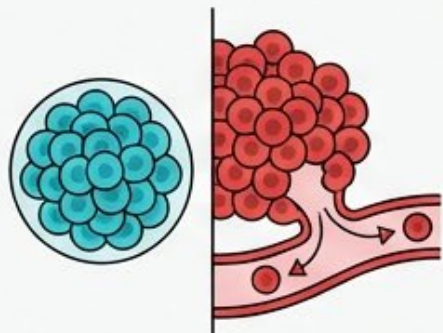
Apoptózis

Programozott sejthalál.

Autofágia

A sejt saját alkotórészeinek lebontása.

Daganat

Jó- és rosszindulatú daganat: Szöveti terjedés és áttétképzés (metasztázis) különbségei.

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET

2026. 03. 11.

NAGY ÁRPÁD
KÖZÉPISKOLAI TANÁR